

С. С. Пічкур

ГОРОДИЩА НА «АРХЕОЛОГІЧНІЙ КАРТІ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ» В. Б. АНТОНОВИЧА

У статті розглянуто історію створення та структуру Археологічної карти Волинської губернії В.Б. Антоновича та на підставі даних карти проведено моніторинг городищ.

Ключові слова: історія археології, археологічна карта, городища, археологічне анкетування, В.Б. Антонович, Волинська губ.

Територія Волині має надзвичайно багату археологічну спадщину. За більш ніж сто років, що пройшли від часу видання В.Б. Антоновичем першої карти старожитностей Волинської губернії, картографуванням пам'яток різних епох та культур займалися чимало дослідників. Щорічно розвідувальними роботами відкривається десятки нових поселень, могильників тощо. Проте, науковий доробок В.Б. Антоновича у дослідженні пам'яток Волинської губернії і до сьогодні, безперечно, є актуальним.

Метою роботи є моніторинг Археологічної карти Волинської губернії задля отримання цілісної картини представлених у ній городищ, їх кількості, місцезнаходження, походження джерел для її складання.

Цілеспрямоване вивчення городищ на території Південного Заходу Російської імперії розпочалося у другій половині XIX століття. Лише через століття цю роботу було продовжено М.П. Кучерою [Кучера, 1999] та А.В. Кузою [Куза, 1996], які склали свій каталог городищ, що частково включав матеріали В.Б. Антоновича. Серед сучасних досліджень варто відзначити статтю В.К. Козюби [Козюба, 2007], в якій автор дав прив'язки розташування городищ Житомирщини за В.Б. Антоновичем, відповід-

но до сучасного адміністративно-територіального поділу України та співставив їх з каталогом А.В. Кузи та М.П. Кучери. У публікації розглянуто 15 планів літописних городищ, які розташовані у межах сучасної Житомирської області та подані В.К. Козюбою у вигляді таблиці, з детальним описом.

Сама ідея створення археологічних карт із загальноприйнятими графічними символами для позначення різних археологічних пам'яток зародилася у XIX ст. Це питання серед науковців піднімалося не раз, на археологічних з'їздах та на регіональному рівні.

Процес створення В.Б. Антоновичем проекту археологічної карти тривав не одне десятиліття. Так, на II Археологічному з'їзді в Санкт-Петербурзі (1871 р.) В.Б. Антонович висловив думку, що «при систематическом исследовании курганов, раскопки должны бы составлять один из позднейших приемов исследования, но, для уяснения раскопок, им должны предшествовать некоторые предварительные работы, которые могут сами по себе бросить некоторый свет на историческое значение курганных насыпей, а так же послужить в известной мере путеводительной нитью для раскопок». До таких попередніх робіт вчений відносить наступні прийоми: «1) определение географического распределения курганов и нанесение их на карту; 2) определение группировки курганов по отношению их друг к другу; 3) возможное определение некоторых курганов письменными о них свидетельствами; 4) сравнение распределения курганов с известными нам данными исторической этнографии» [Антонович, 1881, с. 44–45]. Напевне, що ця теза стосувалася не лише курганів, а й усіх археологічних об'єктів.

У 1873 р. на захисті дисертації Д.Я. Самоквасова, В.Б. Антонович виступив з доповіддю, в якій закликав всіх науковців, які використовують у своїх наукових пошуках літописні джерела, підкріплювати цю інформацію археологічними матеріалами [Самоквасов, 1906, с. 5]. Саме з того часу й розпочалася співпраця двох талановитих науковців у галузі археологічних досліджень. Висловлену тезу В.Б. Антоновича про об'єднання літописних джерел та археологічних матеріалів, вперше втілив у життя Д.І. Багалій, учень В.Б. Антоновича у своїй дипломній роботі «История Северной земли до половины XIV века» [Багалей, 1882], яка була удостоєна золотої медалі в університеті Св. Володимира.

На III Археологічному з'їзді в Києві (1874 р.) була розроблена «Инструкция для описания городищ, курганов и пещер и для производства раскопок курганов» [Самоквасов, 1878]. В.Б. Антонович входив до складу членів комісії. Після з'їзду вчений здійснив археологічні екскурсії (в колишні землі сіверян, полян, древлян, тиверців) і провів розкопки курганів, застосувавши на практиці методи вироблені в інструкції.

На V Археологічному з'їзді у Тифлісі (1881 р.) було прийняте рішення доручити В.Г. Тизенгайзену, В.Б. Антоновичу та Д.М. Анучину підготовку проекту археологічної карти [Протоколы, 1887, с. ХСІ]. Готовий проект постановили передати Московському археологічному товариству для ознайомлення і доповнень та переслати в інші Археологічні товариства на опрацювання, кінцевий результат представити на VI Археологічному з'їзді в Одесі [Анучин, 1884, с. 1]. Проте, В.Б. Антонович у силу різних обставин не приймав участі у розробці цього проекту. Опублікована у 1884 році робота Д.М. Анучина «К вопросу о составлении легенды для археологической карты России (по доисторической археологии)» [Анучин, 1884] відображає французьку легенду для складання археологічної карти, оскільки основною метою було не придумати щось нове, а розробити таку легенду, яка б відповідала міжнародним стандартам. У Європі такі карти вже існували, і навіть більше, – на конгресі з археології та антропології 1874 року в Стокгольмі, було затверджено міжнародні знаки для археологічних карт [Бердникова, 1997, с. 147]. Адапована Д.М. Анучиним інструкція застосовувалася дослідниками при складанні археологічних карт у Російській імперії. Карти В.Б. Антоновича виконані згідно з легендою, проте автор вніс деякі власні зміни.

Врешті, ідея створення археологічної карти була втілена В.Б. Антоновичем наприкінці XIX ст., коли в результаті багатолітньої кропіткої праці були видані загальні карти археологічних пам'яток Київської (1895 р.) [Антонович,

1895] та Волинської губерній (1900 р.) [Антонович, 1900].

Археологічна карта Волинської губернії є яскравим та наочним прикладом скрупульозної багатолітньої праці В.Б. Антоновича. Джерельну базу Археологічної карти Волинської губернії становить інформація, яку вчений черпав з: 1) опублікованих словників, підручників, монографій; рукописних матеріалів; 2) Церковних літописів приходів та відомостей, надісланих з повітів Волинської губернії у вигляді анкет, розісланих з дозволу Центрального статистичного комітету (1873 р.) та Московського археологічного товариства (1888 р.), археологічних заміток колег, справ надісланих до Імператорської археологічної комісії та Московського археологічного товариства; 3) колекцій предметів старовини, які належали музеям і приватним колекціонерам; 4) із своїх власних археологічних досліджень.

Зупинимось докладніше на анкетуванні як, на наш погляд, одному з найцікавіших джерел, використаних В.Б. Антоновичем при складанні Археологічних карт. Перші анкети з'являються у 1872 році, вони ініційовані Д.Я. Самоквасовим з метою складання археологічної карти пам'яток Чернігівської губ. У 1873 р., з дозволу Міністерства Внутрішніх Справ, їх зразки були розіслані в статистичні комітети різних губерній Російської імперії. Отримані відповіді були відправлені Д.Я. Самоквасову у Варшаву [Императорская археологическая комиссия, 2009, с. 840]. В тексті до Археологічної карти Волинської губ. автором зазначено про використання ним відомостей, зібраних Волинським Центральним статистичним комітетом, проте, в архіві Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського серед матеріалів В.Б. Антоновича, зберігаються анкети, зібрані з дозволу статистичного комітету: «Статистические сведения о городищах и древних могилах, находящихся в селениях. Составлены 1873 г.» та «Список вопросов, по которым желательны были бы ответы для составления археологических карт губерний. Составлены 1888 г.» по Київській та Подільській губ. Можливо, В.Б. Антонович анкети по Волинській губ. передав у користування колегам чи відправив до Імператорської Археологічної Комісії, - про це достеменно не відомо.

Анкета розіслана у 1873 році складалася з 12 пунктів запитань, які тематично були розділені на дві групи пам'яток: городища та кургани, також від руки, повітовими старостами чи старшинами заповнювалася точна дата складання анкети і в кінці прізвище укладача. Запитання з 1 по 12 мали приблизно такий зміст:

«Статистические сведения о городищах и древних могилах, находящихся в селениях. Составлены 1873 г.»

1–10. Имеются ли в местности древняя земляные насыпи или окопы или батареи, которые называются городищами или городками, и если таковые имеются, то где именно, у каких городов, сел, деревень, хуторов, рек и других урочищ, – в каком от них направлении и расстоянии от последних? (...)

11–12. Имеются ли в волости курганы, т.е. земляные насыпи и где именно? Кем и когда они были раскопаны? (...)

Звичайно, ця анкета була цінним джерелом інформації, про те в 1888 році з'являються нові опитувальники. Нами була відтворена точна копія анкети, яка зберігається в архіві ІР НБУВ, нижче наводимо її зразок (Див. Додаток 1).

Інформація, отримана через анкетування, з одного боку повинна була б полегшити роботу дослідника, проте її заповнювали люди, які абсолютно не розбиралися в пам'ятках старовини. Відповідно, отриману інформацію спочатку потрібно було ретельно перевірити, а також відсіяти зайве, оскільки зазвичай окрім відповіді на запитання, мало місце відображення фольклоризованого уявлення місцевого населення про оточуючий ландшафт, від себе додавалися повір'я, легенди, здогадки та багато зайвого матеріалу. Тому В.Б. Антонович їздив на місця і самотужки звіряв надіслану інформацію.

Розглянемо структуру Археологічної карти Волинської губернії. Археологічна карта представляє собою: топографічну карту Волинської губернії з нанесеними на неї графічними позначками, які відповідають різним хронологічним епохам та археологічним культурам, також на ній позначені монетні кладки. Наприклад, городища позначені квадратами. До карти додається текст з поясненням графічних знаків, список використаної літератури, опис населених пунктів, в яких розташовані пам'ятки, географічний та предметний покажчики. Одним з пунктів предметного покажчика є городища, які й привернули до себе наш інтерес.

Хоча спектр наукових інтересів В.Б. Антоновича був досить широким - від пам'яток доби палеоліту до Київської Русі, нам видається, що основною складовою роботи по створенню Археологічної карти постає саме його кропітка праця в області вивчення городищ.

Так, на X Археологічному з'їзді в Ризі (1896 р.) В.Б. Антонович виступив з рефератом «Попытки группировки городищ по их контурам в бассейне Днепра» [Антонович, 1900а, с. 104–107]. За допомогою свого власного методу, вченому вдалося класифікувати городища басейну середньої течії Дніпра за типами: городища-майдани, циркулярні городища, городища княжої та литовської доби. Ця класифікація в той час для науки стала проривом [Беляшевский, 1896, с. 12–17], а виступ В.Б. Антонови-

ча отримав схвалення колег. Так, В.Ю. Данилевич, читаючи курс «Русских древностей» на Вищих жіночих курсах, використовував класифікацію вченого: «Лучшая и наиболее полная классификация южно-русских городищ принадлежит проф. В.Б. Антоновичу» [Данилевич, 1908, с. 93].

Про зацікавленість В.Б. Антоновича городищами згадував ще один учень професора В.Г. Ляскоронський: «Особенно интересовался Владимир Бонифатьевич городищами, встречающимися во многих местах Южной Руси. Он тщательно собирал о них сведения, и во время своих многочисленных экскурсий лично осмотрел, измерил и снял на план большое количество таких городищ...» [Ляскоронский, 1908, с. 69] Прискіпливо, з притаманною лише йому скрупульозністю, вчений збирав відомості, особисто оглянув, виміряв та зробив плани багатьох городищ. В.Б. Антонович показував учням плани городищ та збирався опублікувати їх окремим виданням. Проте, на жаль, ця робота була не завершена у зв'язку зі смертю вченого. В Центральному державному історичному архіві України, м. Київ (ЦДІАК України), в особистому фонді В.Б. Антоновича зберігається 56 планів літописних городищ [ЦДІАК, ф. 832, оп. 1, № 158], які собою представляють малюнки, швидше за все зроблені самим В.Б. Антоновичем.

Ми також вирішили звернутися до Археологічної карти Волинської губернії як першоджерела і спробували провести моніторинг всіх городищ на карті Волинської губернії.

У предметному покажчику до карти зазначено, що В.Б. Антоновичем зібрано відомості про 348 городищ Волинської губернії, локалізованих у дванадцяти уїздах, у тому числі деякі з них мають свої власні назви.

Після ретельного перегляду текстового додатку до карти була підрахована загальна кількість городищ по уїздах, оскільки окремого списку чи таблиці городищ у тексті не подано. Для наочності ми виділили окремою групою городища, відкриті В.Б. Антоновичем. У результаті проведеної роботи було нараховане 341 городище, а не 348 як заявлено в предметному покажчику до тексту карти. У наведеній нижче таблиці, подано інформацію про городища, яка містить: порядковий номер та назву уїзду, кількість городищ, із них у числовому та відсотковому значенні вираховані пам'ятки, відкриті В.Б. Антоновичем.

Отже, у таблиці подана інформація про 341 городище, із них відкрито та частково досліджено В.Б. Антоновичем – 53, що в свою чергу становить 15 % від загальної кількості городищ, які знаходяться на досліджуваній території. Таким чином, таблиця наглядно демонструє коефіцієнт відкритих В.Б. Антоновичем городищ із уже відомих на той момент у Волинській губернії. Масштаб польової археологічної

№	Назва уїзду	Городища	Відкрито Антоновичем	Відкрито Антоновичем у % відношенні
1	Житомирський	49	8	16,3
2	Овруцький	10	0	0
3	Новоград-Волинський	39	11	28,2
4	Ровенський	34	4	11,8
5	Луцький	26	1	3,8
6	Ковельський	9	0	0
7	Володимирський	28	3	10,7
8	Дубенський	42	12	28,6
9	Кременецький	35	9	25,7
10	Острозький	39	4	10,3
11	Заславський	18	1	5,5
12	Старокостянтинівський	12	0	0

діяльності вченого вражає, адже з 12 уїздів Волинської губернії, В.Б. Антоновичем було досліджено – 9.

Як було зазначено вище, нами було нараховано лише 341 городище з зазначених 348. Задля того, щоб з'ясувати різницю в 7 пам'яток між текстом карти та нашими власними підрахунками, проведемо порівняльний аналіз предметного покажчика (пункт 5 городища) та текстового додатку до карти. Городищ, які мають власні назви у предметному покажчику зазначено близько сотні, навпроти кожного вказані сторінки за якими відомості про них розміщені у текстовому додатку. Таким чином було виявлено п'ять городищ, які мають власні назви, але в тексті вони не зазначені як городища:

1). Ровенський уїзд – «Ровно. В трех верстах от города, по шоссе есть укрепление, называемое Батарея» (с. 39);

2). Луцький уїзд – «Чарторыйскъ. В одной версте от местечка есть земляная насыпь, называемая Батарея; по преданию, насыпана в 1812 г.» (с. 51);

3). Ковельський уїзд – «Смидинъ. Близ села на урочище «Вырвихвость» есть возвышенный остров, называемый Замчище» (с. 57);

4). Володимирський уїзд – «Овлучимъ. Есть земляная насыпь, называемая Башта; в ней крестьяне находили много кирпичей крупного размера» (с. 66);

5). Кременецький уїзд – «Куты. В селе, на возвышенности, окруженной болотами, есть фундаменты каменного замка – урочище называется Замчисько» (С. 84)

Отже, в жодному з вищенаведених п'яти населених пунктів не зазначено, що там розташоване городище, яке має власну назву. Тільки за допомогою співставлення текстового додатку до карти та предметного покажчика, ці пам'ятки були нами локалізовані. Інформацію про два городища, на жаль, ми не змогли від-

шукати. Єдине, що відомо достеменно – ці городища власної назви не мають і в тексті вони не прописані, як городища.

Під час співставлення предметного покажчика з текстом, також були виявлені незначні технічні помилки, щодо місця розташування двох городищ із сторінки 26: Буняково городище та Замок княгині Маруші. Виходячи з інформації, поданої в покажчику, вони обидва локалізуються в Новоград-Волинському уїзді, хоча насправді: Буняково городище – знаходиться м. Миропіль Новоград-Волинського уїзду (с. 28); Замок княгині Маруші – с. Марковичі Володимирського уїзду (с. 62).

Отже, без сумніву, В.Б. Антоновичем була проведена надзвичайно кропітка робота по дослідженню городищ Волинської губернії. Це відзначали ще його сучасники. Так, Д.Я. Самоквасов, характеризуючи опубліковані археологічні карти Київської та Волинської губерній, зазначав: «городищ в Киевской губернии описано 435, в Волынской – 348, а в двух губерниях – 783. Можно с уверенностью сказать, что во всех государствах Западной Европы не сохранилось и половины того количества древних земляных насыпей, какое показал нам В.Б. Антонович только в двух центральных губерниях России» [Самоквасов, 1906, с. 16].

Загалом Археологічна карта Волинської губ. була не лише першим каталогом пам'яток цього регіону, а й до сьогодні залишається цінним та неповторним джерелом інформації.

Хоча з-поміж нанесених на згадану карту пам'яток локалізувати зараз можна далеко не всі – у зв'язку зі зміною територіального поділу, столітньою руйнацією археологічних об'єктів чи неточними першопочатковими географічними прив'язками, наукова цінність роботи В.Б. Антоновича від цього не зменшується, а навпаки відкриває нові горизонти для досліджень.

Додаток 1.

**Императорское Московское
археологическое общество
Москва, Берсеневка, собственный дом.**

**Список вопросов, по которым желательны
были бы ответы для составления археоло-
гических карт губерний:**

а) По находкам каменных изделий.

- 1) Не были ли находимы где либо на пашнях или в других местах каменные молотки и кремневые (громовые) стрелки, и если находимы, то где именно, много ли и не известно ли о них чего либо старикамъ?

**б) По находкам медных и
бронзовых топориков и стрел.**

- 2) Не были ли находимы где либо на пашнях или в других местах медные или бронзовые топорки, копьеца, стрелки?

в) По находкам старинных монет.

- 3) Не находили ли где кладов старинных денег, серебряных или медных, и где именно (у каких рек, деревень и т.д.)?

г) По находкам старинного оружия.

- 4) Не находили ли где на пашнях или в других местах старинного оружия – мечей, копий шишаков, кольчуг, ружей и проч.?

д) По находкам костей.

- 5) Не находили ли где в поле, на пашне – или в каком другом месте – человеческие кости, вместе с медными или железными старинными вещами, или глиняной посудой (хотя бы в черепках)?

е) По пещерам.

- 6) Нет ли где в волости пещер или ходов в горах или земле и если есть, то где именно, как велики, и не было ли в них когда что находимо?

ж) По насыпным валам.

- 7) Имеются ли в местности длинные насыпные валы или лесные засеки и, если имеются, то где именно, - мимо каких деревень, лесов, рек, в каком от них расстоянии, в каком направлении и на какую длину они тянутся (примерно на сколько сажень – или верст). Не имеется ли следов древних засекъ или сохранилось ли название их?

з) По городищам.

- 8) Имеются ли в местности древняя земляные насыпи или окопы или батареи, которые называются городищами или городками, или по литовски пилискальникъ, и если таковые имеются, то где именно, у каких городов, сел, деревень, хуторов, рек и других урочищ, – в каком от них направлении и расстоянии, а если на берегу реки, то на котором – правом или левом?
9) Как велика площадь городища или городка?
10) Какая форма городища или городка? Кру-

глая, четырехугольная, трехугольная, подковою или какая другая?

- 11) На каком месте находится городище или городок? В лесу, на поле, на горе, на берегу речки, между двух оврагов или как иначе?
12) С каких сторон городище или городок окружено оврагами, спусками, выкопанными рвами и насыпными валами? Есть ли вход или въезд, и если есть, то с какой стороны? Какая длина и ширина рвов и валов, если они сохранились?
13) Нет ли в народе каких либо преданий об этих городищах, о том – когда, кем и зачем они были сооружены, а если они сохранились не вполне или разрушены, то от чего они разрушались?
14) Не было ли сделано каких либо находок в этих городищах или по близости их, и если было, то какие (кости ли звериные или человеческие, или вещи костяные, медные и т.д.)?

и) О курганах.

- 15) Имеются ли в волости курганы, т.е. земляные насыпи, называемые народом то курганами, то панками, сопками, жальниками, копцами, марами, волотовками, чудками и, если имеются, то где именно, у каких городов, сел, деревень, рек или других урочищ, на чьей земле и, примерно, в каком числе (один, два, пять, десять или более) и какой величины (в вышину аршинъ или два, три или несколько сажень)?
16) Если такие курганы или сопки были раскапываемы, то не известно ли, когда и с какой целью? Не было ли находимо в них угольев, золы, костей, черепков, медных или других старинных вещей?
17) Нет ли в народе каких либо преданий об этих курганах и кем они были насыпаны?

й) По каменным бабам.

- 18) Не встречается ли где либо на курганах или в других местах каменных столбов, обтесанных на подобие человека или бабы, которых и называют «каменными бабами»? Если встречаются, то где именно, на каких курганах, у какого леса, реки и т.д. какой величины и что изображают?

**к) По изображениях на камнях
или на скалах.**

- 19) Не встречается ли где скал или камней с изсеченными или написанными на них древними знаками, например изображением креста, людей, зверей, или какими другими знаками и отметками, и если встречаются, то где именно, какой величины камни и что на них можно разобрать?»

Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии / В.Б. Антонович. – М., 1900.
Антонович В.Б. Археологическая карта Киевской губернии / В.Б. Антонович. – М., 1895.
Антонович В.Б. О курганах в юго-западном крае / В.Б. Антонович // Труды II Археологического съезда в Санкт-Петербурге, 1871 г. – СПб., 1881. – Вып. 2. – С. 43–49.
Антонович В.Б. Попытка группировки городищ по их контурам в бассейне Днепра / В.Б. Антонович // Труды X Археологического съезда в Риге, 1896 г. – М., 1900а. – Т. 3. – С. 104–107.
Анучин Д. К вопросу о составлении легенды для археологической карты России (по доисторической археологии) / Д. Анучин. – М., 1884. – 8 с.
Багaley Д.И. История Северной земли до половины XIV века / Д. Багaley. – К., 1882. – 329 с.
Беляшевский Н. Археологический съезд в Риге / Н. Беляшевский. – К., 1896. – 45 с.
Бердникова Н. Археологическое картографирование: современное состояние и некоторые проблемы / Н. Бердникова, Е. Ощепкова // Дуловские чтения 1997 г.: Материалы докладов и сообщений. – Иркутск, 1997. – С. 146–151.
Данилевич В.Е. Курс русских древностей / В.Е. Данилевич. – К., 1908. – 187 с.
Императорская археологическая комиссия (1859–1917). К 150-летию со дня основания: У истоков отечественной археологии и охраны культурного наследия. – СПб.: Дмитрий Булавин, 2009. – 1192 с.
Козюба В.К. Рукописні плани давніх городищ України В.Б. Антоновича / В.К. Козюба // Звягель – Новоград-Волинський: від сивої давнини до сьогодення. – Житомир, 2007. – Т. I. – С. 124–130.
Куза А.В. Древнерусские городища X–XIII вв. Свод археологических памятников / А.В. Куза. – М., 1996.
Кучера М.П. Слов'яно-руські городища VIII–XIII ст. між Сяном і Сіверським Дінцем / М.П. Кучера. – К., 1999.
Ляскоронский В.Г. В.Б. Антонович. Некролог: Оттиск из «Журнала Министерства Народного Просвещения». – К., 1908. – С. 51–75.
Протоколы заседаний Съезда // Труды V Археологического съезда в Тифлисе, 1881 г. – М., 1887. – CVII, 411 с.
Самоковасов Д.Я. Археологические карты В.Б. Антоновича. – К., 1906. – 19 с.
Самоковасов Д. Инструкция для описания городищ, курганов и пещер и для производства раскопок курганов / Д. Самоковасов, Л. Ивановский, В. Антонович // Труды III Археологического съезда

в Киеве, 1874 г. – К., 1878. – Т. 1. – С. LXIX–LXXIII. ЦДДАК, ф. 832, оп. 1, № 158, 56 арк. Рукописные планы древних городищ на Украине.

С.С. Пичкур

ГОРОДИЩА НА «АРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ КАРТЕ ВОЛЫНСКОЙ ГУБЕРНИИ» В.Б. АНТОНОВИЧА

Начиная с 70-х гг. XIX века В.Б. Антонович работал над созданием Археологических карт Киевской и Волынской губернии. Разрабатывал методику исследования курганов и городищ, используя ее неоднократно на практике. Одним из источников, использованным В.Б. Антоновичем при составлении Археологической карты Волынской губернии, было археологическое анкетирование, которое имело как позитивные, так и негативные стороны. Проведенный нами мониторинг городищ Волынской губернии показал, что ученый самостоятельно обследовал большое количество памятников, а также в некоторых случаях был их первооткрывателем. Исследования В.Б. Антоновича оказали не только сильное влияние на развитие археологического картографирования, но и заложили мощный фундамент для развития науки в целом. Его работы и по сей день остаются актуальными.

S. Pichkur

HILLFORTS FROM «ARCHAEOLOGICAL MAP OF THE VOLYN PROVINCE» OF V. ANTONOVYCH

Since 1870es V.B. Antonovych worked on archaeological maps of Kyiv and Volyn provinces. He developed methodology of excavations of the kurgans (burial mounds) and hillforts, and applied it in practice. Archaeological questionnaire was one of the sources that were used in the completion of map of the Volyn province. However, it had both positive and negative effects. Monitoring of hillforts in Volyn province has shown that the scholar researched numerous sites, and found many of them by himself. Studies of V.B. Antonovych had a strong impact on the development of archaeological maps, and became a base for the development of science in general. His papers are still topical.